

Frank Westerman

**SEDEM ŽIVALI
UGRIZNE NAZAJ**

Frank Westerman
**SEDEM ŽIVALI
UGRIZNE NAZAJ**

Prevedla Mateja Seliškar Kenda

Ljubljana 2025

Frank Westerman
SEDEM ŽIVALI UGRIZNE NAZAJ

ZEVEN DIEREN BIJTEN TERUG

Copyright © 2024 Frank Westerman

© za Slovenijo UMco, d. d., 2025. Vse pravice pridržane.

Prevod: Mateja Seliškar Kenda
Izdajatelj in založnik: UMco, d. d.
Zbirka 'S terena'

Odgovorni urednik: Samo Rugelj
Knjigo uredila: Renate Rugelj
Oblikovanje ovitka in postavitev: Aleš Cimprič
Slika na naslovnici: iStock
Tisk: Camera, d. o. o.
Naklada: 500 izvodov, 1. natis
Ljubljana 2025

Knjižno delo je izšlo v okviru knjižnega programa, ki ga v letu 2025 sofinancira Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

Prevod knjige je finančno podprl Nizozemski sklad za literaturo (Dutch Foundation for Literature)

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

V okviru določil Zakona o avtorski in sorodnih pravicah so brez pisnega dovoljenja založbe prepovedani reproduciranje, distribuiranje, javna priobčitev, predelava ali druga uporaba tega avtorskega dela ali njegovih delov v kakršnem koli obsegu ali postopku, v številni fotokopiranje, tiskanje in shranjevanje v elektronski obliki.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

910.4(98)
591.9(98)

WESTERMAN, Frank, 1964-
Sedem živali ugrizne nazaj / Frank Westerman ;
prevedla Mateja Seliškar Kenda. - 1. natis. - Ljubljana :
UMco, 2025. - (Zbirka S terena)

Prevod dela: Zeven dieren bijten terug
ISBN 978-961-7225-36-5
COBISS.SI-ID 240605443

Kazalo

Klateži 9

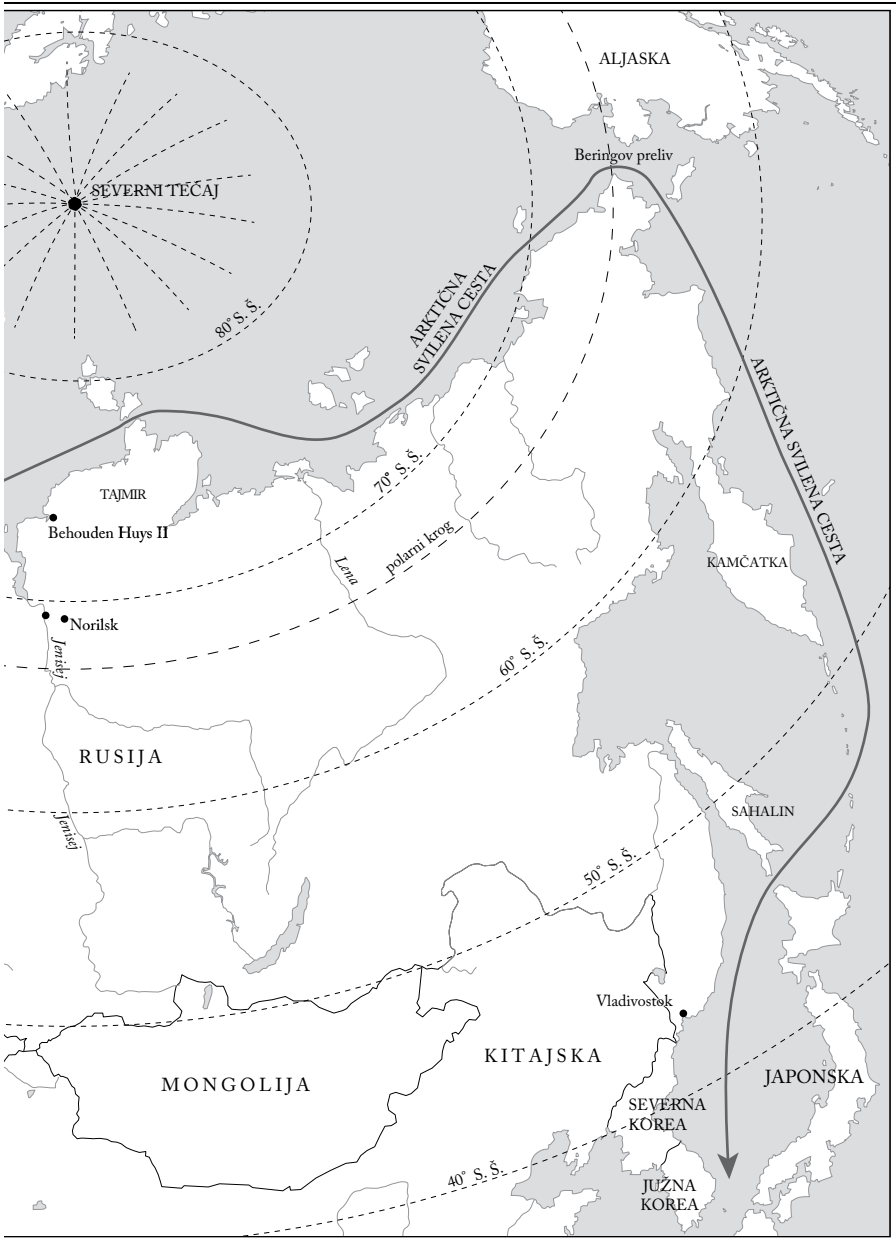
1. Narval/Samorog (*Monodon monoceros*) 33
2. Leming (*Lemmus lemmus*) 65
3. Jegulja (*Anguilla anguilla*) 115
4. Grivasta gos (*Branta bernicla*) 157
5. Severni medved (*Ursus maritimus*) 201
6. Severni jelen (*Rangifer tarandus*) 255
7. Kraljeva rakovica (*Paralithodes camtschaticus*) 291

Vnebovzeti 327

Pripis 329

Viri in zahvale 333

Klateži

1

Boterland – (maslena dežela, navtično izročilo) prividno kopno, za katero so pomorščaki prepričani, da obstaja, a ko se približajo, se jim zdi, kot da se razblini pred njihovimi očmi.

Woordenschat, verklaring van woorden en uitdrukkingen, 1899

Pred več sto leti, še preden je nastopila mala ledena doba, so mornarji vedeli, da se zemlja lahko stopi – kot maslo. To so videli večkrat, na lastne oči. Sprva se je tisto nekaj v daljavi zdelo ogromno, čez obzorje se je raztezalo kot trden pas kopnega. Ko so pripluli bliže, pa se je obala na lepem začela raztapljati, in ko so spustili čolne, da bi odveslali do kot smetana belkastih sipin, so se te razblinile. Izkazalo se je, da je šlo samo za vodo.

Čeprav ima maslena dežela lahko različne oblike, je zgolj iluzija (in nemalokrat razočaranje). O tem beremo že v ladijskem

dnevniku Arthurja Peta, angleškega pomorščaka, ki je leta 1580 nekje v bližini Nove Zemlje, na 72 stopinjah severne zemljepisne širine, iskal izmuzljivo »Willoughbyjevo deželo«. Sedmega julija s krova svoje trijambornice *George of London* v daljavi zagleda »popolno deželo« – na severu. To bi lahko bila zamrznjena obala, na katero je leta 1553 priplul Sir Hugh Willoughby in se nikoli več vrnil, in kjer razen rac ni bilo žive duše. Toda kmalu se pooblači in Pet izgubi kopno izpred oči. Dva dni pozneje, 9. julija, se »dežela senc« znova pojavi. *George* pluje proti njej več ur, dokler celotna posadka (»devet mož in deček«) ne pride do zaključka, da drvijo proti megli. »It was but fogge.« (Bila je le megla.*)

Arthur Pet je torej odkril, »dattet maer mist was«. Tako je skoraj zaničljivo zapisano v starem nizozemskem prevodu njegovega potopisa, spisa, ki ga je naš Willem Barentsz, »Kolumb ledu«, teden dni pred smrtjo pustil na Novi Zemlji.

»Ugledni pomorščak« Barentsz – še leta 2004 je bil na 56. mestu na lestvici stotih najslavnejših Nizozemcev vseh časov – je štiridesetletnik z ostrimi obraznimi potezami, zašiljeno brado in brki, počesanimi vzporedno z obzorjem. Čeprav se je lahko učil iz napak svojih predhodnikov, je tudi on zakorakal v past maslene dežele. Zgodilo se je na njegovi tretji in hkrati zadnji polarni odpravi.

Jutro je, 5. junij 1596. Eden od Barentszovih tovarišev v daljavi zagleda bele labode. Na palubo takoj pokliče nadrejene – pisarja, vodjo odprave, kapitana.

* Zaradi boljše razumljivosti smo prevedli tudi besedila, ki jih je avtor v izvorniku pustil v angleščini, op. ur.

Živali vse bele priplavajo mimo, lahkotno, kot to znajo samo labodi.

»Res,« tisto sredo z okrašenimi črkami piše v ladijskem dnevniku. »Kot čisto pravi labodi.« Barentszova ladja, ki pluje pod zastavo mesta Amsterdam, se imenuje *Witte Swaen*, Beli labod. Štiri dni prej, v soboto, 1. junija, so se znašli nedaleč od Nordkappa, najsevernejšega vretenca norveške grbaste hrbtenice, na 71 stopinjah severne zemljepisne širine. Tistega dne »sonce ni več zašlo«.

Ko mornarji zagledajo skupino labodov, so »od kopnega oddaljeni dobrih šestdeset milj«. Precej daleč so že prišli na svoji poti do Kitajske, Japonske in indonezijskega otočja Moluki. Barentsz se je odločil, da bo na vzhod potoval po najkrajši poti, ki je ni preplul še nihče, tik ob severnem tečaju. Napnite vrstico okrog globusa in ji sledite: dobili boste ravno črto iz Evrope v Azijo.

Ta odprava je vsekakor vredna truda. Če se jim prehod »čez sever na vzhod« posreči, bodo ob vrnitvi zasloveli kot Marco Polo, nadejali pa so se lahko tudi nagrade v višini petindvajset tisoč guldnov in dveletne oprostitev plačila pristojbin za vse blago, ki bi ga uvažali po tej novi trgovski poti.

Toda labodi se spremenijo v ledene plošče.

»Ponoči smo odpluli naprej,« se vedro nadaljuje zapis v ladijskem dnevniku. Sonce je točno na severu. Obvisi kakšno stopinjo nad obzorjem, zdi se, kot bi se nekaj časa pomikalo proti vzhodu, v jutranjih urah pa se spet dvigne visoko nad valove. Polnočno sonce je poletna igra nebesnih bogov, ki si podajajo žarečo žogo in se ta vsakokrat rahlo odbije.

Že naslednji dan, v četrtek, 6. junija, se zaplate z obri-
si labodov zbijejo skupaj v ledene police, proti večeru pa
Witte Swaen naleti na neprebojen rob ledene plošče. Wille-
ma Barentsza potiska vedno bolj proti zahodu. Sedmi junij:
»Videli smo toliko ledu, da ni besed. Prebili smo se naprej in
zdelo se je, kot bi jadrili med dvema nabrežjema kopnega.
Voda je bila zelena kot trava. Domnevali smo, da smo blizu
Grenlandije.«

Onkraj arktičnega kroga je ladja zaplula v neznani svet,
kjer zvok nese dlje kot drugod. Na oblačne dni slišiš poka-
nje plavajočega ledu, še preden ga zagledaš. Morska voda
se brez obzorja spremeni v sivo nebo. Nekoliko proti se-
veru se na vodi tiho ziblje »nekakšna velika stvar«. Ko se
približajo, se izkaže, da gre za truplo kita, ki ga prekriva
jata galebov.

Poleg ledenih blokov in kot jambor visokih ledenih gora,
ki bodo njihovo ladjo naposled razbili kot oreh, v ladijskem
dnevniku bodejo v oči zlasti »živali«. Znane in neznane, na
njihovih kartah upodobljene kot (morske) pošasti z luska-
stimi vratovi, nenavadnimi plavutmi in odprtimi gobci.

Vsakdo, ki se poda iz obljudenega sveta, opazi živali. Sle-
dijo prva srečanja, ki vzbujajo občutek tujosti. Ob prebira-
nju popisov njihovih srečanj s favno arktičnega območja
med vrsticami spoznavaš osrednje junake te zgodbe: o čem
razmišljajo, kaj čutijo in česa se bojijo, po kakšnem moral-
nem kompasu se ravnavajo, kdo so in kaj v svojem času pred-
stavljajo. Arktične živali jim držijo ogledalo, ki je iskrenejše
od najbolj gladke ledene plošče.

2

Freya – nordijska boginja ljubezni, plodnosti in poželenja.

Mythopedia

Leta 2021 so pozno poleti opazili Freyo na plažah Terschellinga, otoka, kjer se je rodil Willem Barentsz. Ležala je predrzno zleknjena na obali in se sukala z enega boka na drugega. Kapitan trajekta Paul je pogledal skozi daljnogled in takoj ugotovil, da ne gre za tjulnja: prevelika je bila, njeni brki preveč sršasti. Žival je bila mesnata in blatno rjave barve.

Na fotografijah, ki jih je posnel, se dobro vidijo njeni kratki porumeneli okli. Mročja samica, ki je s polarnega območja zatavala v topli 53. vzporednik: mladenka Freya (kot so jo krstili mediji) se je vsake toliko pojavila na najbolj nepričakovanih mestih in deset mesecev vznemirjala tamkajšnje prebivalce.

26. oktobra 2021 se je z okli in zadnjimi plavutmi zavih-tela na podmornico, zasidrano v marini v Den Helderju. Šlo je za podmornico razreda walrus. Po pohajkovanju po Vatskem morju jo je ob nemški in danski obali popihala do Osla, kjer je v pristanišču pritegnila pozornost številnih radovednežev, ki so jo opazovali s strehe futuristične opere, ki je deloma pod vodo. Ker se je Freya na veliko veselje mimoidočih igrala s privezanimi barkami in jih prevračala, ko se je s pomočjo oklov kobacala na krov, jo je 14. avgusta 2022 norveška vladna služba za ribištvo dala uspavati.

»Dobrobit živali je izjemnega pomena,« se je strinjal odgovorni vladni uslužbenec, »toda človeška življenja in varnost ljudi imajo prednost.« Evropo je zajel val ogorčenja. Stranka zelenih je v norveškem parlamentu organizirala protest, 1258 zagovornikov pravic živali pa je čez noč zbralo dvesto tisoč kron (dvajset tisoč evrov) za izdelavo bronastega kipa Freye.

Willem Barentsz in njegova ekipa imajo s pokončanjem mroža bistveno več težav – v fizičnem smislu. 31. julija 1596 na severnem koncu Nove Zemlje naletijo na obsijano obalo, na kateri se lesketa približno dvesto zamaščenih živali. Tja še ni stopila človeška noga.

Najbolj zašiljen rt Nove Zemlje na 77 stopinjah severne zemljepisne širine Barentsz poimenuje »Hoeck van Begeerte«. Rusi so ga pozneje preimenovali v »Mys želanija«, kar pomeni »Rt želje«. Pustolovca Barentsza, ki je stavil na uspeh svoje odprave, za obzorjem vabi kitajsko kraljestvo, kjer naj bi dišalo po nageljnovih žbicah in bezgu.

Toda še prej na prodnati plaži »Oranžnih otokov« naleti na smrdljivo množico »morskih slonov«, ki se, obloženi z debelimi plastmi maščobe, valjajo sem in tja.

Pisar Gerrit de Veer pripomni, da mroži začnejo besno renčati in tuliti, če jih kdorkoli vznemiri. Če so na ledeni plošči z mladiči, te porinejo v vodo najprej. Odrasle živali se nato poženejo za njimi, se odrivajo s plavutmi in pri tem glasno ploskajo s trebuh. Nato vsaka vzame v naročje

enega od mladičev, se z njim ziblje v vodi ter ves čas pozorno pogleduje okrog sebe z glavo in vratom tik nad gladino.

Jan Huygen van Linschoten, trgovec iz Enkhuizna, ki se je pridružil odpravi, da bi trgoval s Kitajci, jih opisuje zlasti z vidika uporabnosti: »Te živali so po postavi in obliki podobne tjulnjem, vendar so obilnejše in tudi večje, da, celo večje od frizijskega konja.« Oba slonokoščena sekalca, »pri ljubljeno trgovsko blago Rusov«, jim ob gobcu »po slonovsko« štrlita navzdol.

»Nimajo ušes.«

Pet ali šest mornarjev, prepričanih, da jim eden ne uide, se z živaljo zapletejo v boj, ki je trajal cele tri »peščenske« – uro in pol, saj se je pesek v stekleni uri iztekel v pol ure. V hrbet mroža so iz čolna izstrelili harpuno in pustili, da jih je nato vlekel za sabo in se tako izčrpal. Toda žival se zasuka proti njim, z okli useka po steni čolna in ga skuša prevrniti. Možje se za las otresejo gromozanske zveri, ki ji zdaj iz nosnic prši kri. Na mestu, kjer se mrož potopi, se morska voda obarva rdeče.

Na Oranžnih otokih na severni točki Nove Zemlje Barentsova posadka odločno odkoraka na kopno po okle. Med ljudmi in živalmi se razbesni prava bitka. »Ko so možje videli vse tiste živali, ki so se sončile tam na kopnem, (...) so na njih polomili vse svoje sekire, bodala in sulice, toda pokončali niso niti ene. Enemu od mrožev so naposled le odsekali zob in ga odnesli s sabo. »Če želite to čudovito močno morsko pošast pokončati,« svetuje Gerrit de Veer, »potem jo morate s trdim predmetom usekati po sencih,« to je edini način.

Willem Barentsz je bil na svoji prvi odpravi na severni pol uspešnejši. Ob vrnitvi v Amsterdam 16. septembra 1594 je na letnem semnju tako lahko pokazal nagačenega mroža, ki so ga ujeli in pokončali na ledeni plošči.

3

Klateži – vrsta ptic, ki so jih v zadnjih tridesetih letih na Nizozemskem opazili v povprečju manj kot dvakrat na leto.

Commissie Dwaalgasten Nederlands Avifauna

»Zavržki ali superjunaki?« Pod tem naslovom nizozemsko društvo za zaščito ptic pojasnjuje pravo naravo klatežev. »Marsikdo misli, da jih je določena populacija zavrgla, obsodila, da bodo umrli sami.« A v resnici te male ptice, kakršna je na primer mušja listnica, dostikrat odkrijejo nove selitvene poti in kraje za prezimovanje ravno s tem, ker se povsem izgubijo. »Pogumni drobižki!«

V tem vidim nazorno metaforo: ptice, ki jih odpihne s poti kot neustrašne svetovne popotnike. Nekako tako kot Kolumba, ki je na poti v Indijo slučajno naletel na neznano oviro v velikosti dveh celin. Toda geselska definicija klateža se mi zdi preveč omejena. Drži, race harlekinke so na naših koncih videli samo nekajkrat in kadar jo z Islandije odpihne na Ijmuiden, lahko vsekakor govorimo o klatežih.

Snežne sove z Arktike z rumenimi očmi in belimi gamašami, ki jim segajo čez kremplje, so do danes na Nizozemskem

opazili dvaindvajsetkrat – med drugim marca 1981 v Delfziju na strehi trgovine z radijskimi in televizijskimi aparati Venema & Veendorp. Snežne sove so brez dvoma klateži. Kako redke so na naših koncih drobcene, sramežljive mušje listnice ali rjave penice, pa je veliko težje ugotoviti. Je res povsem nemogoče, da pri nas prezimijo cele jate in ne le peščica, kolikor jih tudi opazijo? In kakšno zvezo ima kriterij »na Nizozemskem« z oznako »klateži«? Ptice se za državne meje ne zmenijo, z enako lahkoto preletijo tako Kitajski zid kot železno zaveso.

Na srečo obstaja tudi ohlapnejša definicija. S tem izrazom lahko označujemo vsako žival, ki se – v divjini – znajde zunaj svojega naravnega habitata. V to kategorijo tako spadata Freya in brezimni kit glavač, ki ga je leta 2021 naplavilo na obalo v Vlielandu, kot tudi skrivnostni narval, »morski samorog«, ki je leta 2016 priplaval po Šeldi in se s svojim izrazitim in elegantno zavitim sekalcem tik za Antwerpnom zaletel ob zapornico.

Zdi se nenavadno, da nikomur ne pade na misel, da je bitje, ki odtava od skupine, lahko tudi človek. Da ne bi prezrl naše vrste, bom na tem mestu definicijo »klateža« še nekoliko razširil. Kajti za kolonijo mormonov, ptic, ki so brezskrbno gnezdile v arktičnem zalivu Loms na Novi Zemlji, so bili Barentsz in njegovi možje, ki so plezali po klifih in kradli njihova jajca, čisto navadni klateži. Enako velja za mrože, ki jih je 31. julija 1594 napadla skupina neznanih dvonožcev na obali Oranžnih otokov.

4

Cedel(ken) ali **cegelc** – (lat. *cedula*) pisni dokument ali dokaz.

Encyclo

Na koncu najdenega poslovilnega pisma, velikosti 40 × 24,5 centimetra, sta še vedno čitljiva podpisa poveljnika odprave Willema Barentsza in poveljnika ladje Jacoba van Heemskercka. Papir je plesnivo zelenkasto-rumenkaste barve, sicer pa se je lepo ohranil v ledenem mrazu dolgih dvesto devetinsedemdeset let, ki so pretekla od nastanka pisemca 13. junija 1597 do njegove najdbe (v rogu za smodnik enega od mornarjev) 29. julija 1876. Gerrit de Veer poroča, da ga je Barentsz napisal za primer, če bi »kdo morda ta kraj obiskal za nami«. Dokument podrobno opisuje, »kako je potekalo naše potovanje z Nizozemske v kraljestvo Kitajske in kaj smo doživeli tukaj na Novi Zemlji.«

No, kot prvo: brodolom. Ali bolje rečeno: »ledolom«. Ladja *Witte Swaen* se namreč ni potopila. Namesto tega jo je dvignilo. Ledene gmote, »velike kot gore soli na Portugalskem«, 26. avgusta 1596 ukleščijo krmo. Krmilo se odlomi in čedno izrezljan ter okrašen poševnik se zlomi. Skupaj z nekaj tovariši, ki že raziskujejo obalo, Gerrit de Veer opazuje, kako se premec njihove ladje nenadoma močno vzpne. Poveljnik ladje dvigne zastavo v sili kot tihi SOS, ki pa jo bodo opazili le severni medvedi in polarne lisice.

V nedeljo, 1. septembra, med bogoslužjem, začnejo rebra ladijskega trupa spet škripati in pokati. Ladja se skupaj s posadko dvigne za dodatna dva čevlja.

Niso si predstavljali, da bi jih na poti lahko doletelo kaj podobnega. V Amsterdamu je karizmatični pastor-kartograf Petrus Plancius izračunal, da se bo temperatura više na severu celo dvignila. Pozno poleti morja, ki oblivajo severni pol, ne bi smela biti zamrznjena in bi jih lahko prepluli brez težav. Konec koncev, je dodal Plancius, se tam, kjer sonce ne zaide tri mesece, led gotovo povsem stopi.

Duhovnik je z eno roko blagoslovil njihovo ladjo, z drugo pa jih poslal naravnost v ledeni pekel. Tako je sedemnajst trgovcev-pustolovcev obtičalo v ledu in obsedelo v trebuhu *Witte Swaen* sredi zaliva, ki so ga poimenovali »Ijshaven«, Ledeni pristan, kjer so po besedah Gerrita de Veerja »vso mrzlo zimo preživel v veliki stiski, bedi in žalosti«.

Iz desk s palube na obali stešejo kolibo. Ladijski tesar daje natančna navodila glede dolžine posameznih desk. Na bližnji pečini najdejo kup naplavljenega lesa, »kot od boga poslanega«: borovce, ki so jih sibirske reke s koreninami in vejami vred odvekle v morje. Razžagana, v hlode narezana debela nanizajo v stene »na norveški način«, medtem ko les z *Witte Swaen* uporabijo za streho, vhodna vrata in pet pogradov v notranjosti. Sod brez dna in pokrova jim služi za dimnik.

Na zemljevidih, ki so jih izrisali pomorščaki odprave, je njihova koča brez oken, velika devet krat šest metrov, poimenovana kot »het Behouden Huys«, Varna hiša. Kdor se

je oddaljil od jate in želi preživeti arktično zimo, se mora zateči na varno.

23. septembra 1596, ko je gradnja še v polnem teku, tesar umre. Prihajal je iz Purmerenda.

27. septembra je tako mrzlo, da možem žebliji, ki jih vtaknejo v usta, primrznejo k ustnicam. »Če si jih vzeli iz ust, si z njimi vred potegnil tudi kožo.«

4. novembra sonce ne vzide več nad obzorje. Nad posadko se spusti trimesečna polarna noč.

7. novembra se sekundni kazalec ladijske ure še zadnjič zgane. Naj na kazalca obesijo še toliko uteži, se ta ne premakne več. Čas zamrzne. »Nismo več vedeli, ali je dan ali noč. Eden je rekel to, drugi ono.«

26. novembra koča izgine pod snegom.

Zvečer 26. januarja 1597 je »bolnik« nenadoma močno oslabil. K sebi ga poskušajo spraviti s svetopisemskimi citati, a kmalu po polnoči izdihne.

27. januarja v sneg izkopljejo jamo, brezimnega mrliča odnesejo ven in ga položijo v grob. »Potem je bil čas za zajtrk.«

Poleg *cegelca*, ki je bil zataknjen v rogu za smodnik, obešenem v dimniku (»ker je bila naša ladja še vedno ukleščena v ledu, smo 13. junija 1597 odrinili proti domu v barki in čolnu«), so v dvajsetem stoletju med ostanki Behouden Huys na Novi Zemlji ruski arheologi sredi pepela v peči našli še naravnost presunljiv predmet. Primerek, ki je v katalogu

zaveden pod oznako *ARCH 25903-30*, hranijo v Arhangel-sku in je miniaturni severni medvedek – droben kot obesek na verižici. Izrezljan je iz naboja muškete, svinčene krogle premera 17 milimetrov.

Medved je zaobljen, ima ukrivljen hrbet in navznoter obrnjene noge. Zamaščen vrat, oči, ušesa in gobec – razmerja so natančnejša kot na gravurah, ki bodo pozneje krasile izdajo De Veerjevega dnevnika.

Je bil amulet, talisman?

Od vseh živali, s katerimi se srečujejo raziskovalci Arktike, so severni medvedi najstrašnejši. Ko se postavijo na zadnje noge, so videti še večji, kot so v resnici. Glasno praskajo po vratih, s strehe trgajo kose ponjave in se skozi dimnik poskušajo prebiti v kolibo. Samo v poročilu tega tretjega in obenem zadnjega potovanja naštejemo štiriinpetdeset srečanj s severnimi medvedi. Običajno gre za dvoboje na življenje in smrt.

Srečanja raziskovalcev severnega morja z »nasilnimi«, »krutimi«, »prebrisanimi« medvedi postopoma dobivajo okultne poteze. Stanovalci *Behouden Huys*, ki sedijo okoli kotla, v tišini jedo ubitega severnega medveda. Ker so se njegovega mesa že preobjedli (»ni nam več teknilo«), je kuhar tokrat pripravil samo jetrca. Škrlatni organ je z nekaj soli in kisa lahko prebavljiv, a po nekaj urah vsi jedci zbolijo. Po telesu jim nabrekajo vlažni mehurji v velikosti roke. Trije od petnajstih mož dobijo visoko vročino. Šele po dvainšesetdesetih urah se jim koža olupí in izkaže se, da so – ne da bi to vedeli – preživeli zastrupitev z vitaminom A.

Ujetniki arktičnega ledu se zahvalijo Bogu, da se njihova družčina ni še bolj razredčila. Nikogar več ne morejo pogrešiti, če naj se poleti s čolni poskušajo vrniti v civilizacijo. Po ukazih kapitana Jacoba van Heemskercka skrbijo za svojo kondicijo z igranjem hokeja na ledu s »ploščkom«, odrezanim s kitove kosti. Willem Barentsz in Claes Andriesz, pomožni krmar iz Haarlema, ostaneta v kolibi – prešibka sta in preveč izčrpana.

Bralec poročil dobi občutek, kot bi si Holandci poskušali prisvojiti ekološko nišo v ledeni pokrajini, ki pa je že zasedena. Severni medved, ki na Arktiki nima naravnih sovražnikov, se noče vdati in še naprej napada vsiljivce, čeprav ga ti vedno znova premagajo s sulicami, helebardami in mušketai. V odlomkih o bojih s severnimi medvedmi tu in tam zaslutimo pristno spoštovanje in celo strahospoštovanje, nato pa besede na lepem dobijo pridih mističnosti. Nasekli pustolovci na poti na Kitajsko oderejo že šestnajstega ubitega severnega medveda, iz njega potegnejo drobovje in ga nato postavijo pokonci, da tako vzravnani zamrzne kot totem.

Severni medved #31 se ne pusti ustrahovati svojemu nagačenemu tovarišu in se z gibkimi skoki požene proti vratom. Nasilnež dobi kroglo v prsi, ki izleti »pri njegovem repu«. Preden žival iz neposredne bližine pokončajo, dvigne glavo, »kot bi si hotel storilca bolje ogledati«. Na nabrežju, prekitem z okrvavljenim snegom, klavci z njega potegnejo belo-rumenkasti kožuh, še en krzneni plašč, v katerega se ponoči zavijejo na svojih pogradih. Nato mu z

mišic postrgajo sto kilogramov maščevja – goriva za oljno svetilko. Zdaj imajo spet dovolj svetlobe za branje Svetega pisma.

In za rezljanje figurice severnega medveda iz svinčene krogle muškete.

5

Vélika otoplitev – segrevanje zemlje, »ki stali zmrzal stoletij«.

Donald Niedekker, *Waarachtige beschrijvingen uit de permaforst*

Tovorno ladjo *Yong Sheng*, kar v mandarinščini pomeni »Večna zmaga«, so v ladjedelnici Damen Shipyards na kanalu Winschoterdiep v nizozemskem Hoogezandu splavili leta 2002, takrat še pod imenom *Dina-C*. Enajst let pozneje pluje pod hongkonško zastavo in prevaža dele žerjavov iz kitajskega pristaniškega mesta Dalian v Rotterdam. Namesto običajne poti čez Indijski ocean, preko Adenskega zaliva in Sueškega prekopa, se ladjar odloči za bližnjico »okrog severa«: vzdolž Sibirije prek morij, pozimi prekritih z ledom, ki se spušča s severnega pola.

Po potovanju, ki sploh ni bilo pretirano naporno, *Yong Sheng* 10. septembra pripluje v rotterdamski Nieuwe Waterweg. Brez pomoči ledolomilca je kot prva trgovska ladja preplula Severovzhodni prehod, ter tako začrtala in otvorila trgovsko pot med Evropo in Azijo, ki so jo v šestnajstem

stoletju zaman fanatično iskale tri britanske in tri nizozemske polarne odprave.

Sprejem v rotterdamskem pristanišču je prazničen. Brez plapolajočih zastav, brez množice otrok na pomolu, zato pa z navdušenimi naslovi v svetovnem tisku. »*First cargo ship to transit the North East passage,*« piše *Financial Times*. »Njeno zgodovinsko potovanje« je pomorski promet med Evropo in Azijo skrajšalo za trinajst dni.

Predsednik Ma Zehua iz ladijske družbe Cosca: »Ta pot bo znatno zmanjšala emisije CO₂.«

Financial Times: »Zgodaj je še. Severna pot bo verjetno potrebovala nadaljnjih dvajset do trideset let podnebnih sprememb, da bo popolnoma konkurenčna.«

V Kremlju že dvigajo zastavo. Še istega leta ruske pomorske oblasti izdajo na desetine »polar transit permits« za novo vodno pot od Beringovega preliva do Barentsovega morja (5400 kilometrov). Kitajska pa si z novim poimenovanjem že prilašča arktično varianto Svilene poti: The New Polar Silkroad.

Kaj bi si o tej novici mislil trgovec Jan Huygen van Linschoten? Takrat je jasno povedal, kakšen je osnovni namen iskanja Severovzhodnega prehoda. Odvzeti. Sleherno. Prednost. Našim. Tekmecem. Republika Sedmih združenih nizozemskih provinc je morala pri priči zgraditi utrdbo na južnem koncu Nove Zemlje, da bi na vratih do Kitajske pobirala pristojbine. »Potem nam ne bo nobena svetovna sila prišla do živega.« Trgovec iz Enkhuizna je nadvse iskren, tudi ko gre za njegove lastne cilje (»nenasitna želja po dobičku«). Mornarji,

ki so se z Barentszom in Van Heemskerckom vkrcali na *Witte Swaen*, so bili večinoma neporočeni, da na poti ne bi trpeli zaradi »pogrešanja svojih žena in otrok«. Posadko je premamila »prekrasna nagrada« v vrednosti 25.000 guldnov, če bi jim uspelo najti prehod do legendarnega »jezera Kittai« na zemljevidu pastorja Planciusa, kjer bi z obale na obeh straneh »harmonično zadoneli zvonovi«.

Očitno se človeška narava v štirih stoletjih ni spremenila. V oči vpijoča razlika je zgolj kvantitativna; vmes smo se čudežno namnožili. S svojim vročičnim stremenjem smo kot vrsta spremenili zemljevid sveta: nanj je zdaj mogoče začrtati dolgo iskano pot okoli severne obale Sibirije.

6

Bestiarij – (srednjeveška) knjiga o (divjih) zvereh in bajeslovnih bitjih z alegorično razlago njihovega imena, narave in vedenja.

Letterkundig Lexicon

Od četrtega do enajstega leta sem se s starši in sestro vsako poletje tri tedne sprehajal po kraju, kjer je Willem Barentsz preživel svoja »otročka leta«. Doma smo zaščitne ponjave pred vetrom, moja vedrca in ribiške mreže zložili ter privezali na strešni prtlačnik naše katrce. V pristanišču Harlingen jo je oče čez ropotajoče jeklene rešetke zapeljal na trajekt.

Ne samo, da smo vse poletne počitnice preživel na Barentszovem rojstnem otoku, ampak enkrat celo v njegovi rojstni vasi Formerum – znani po mlinu na veter in hipijevskem kampu De Appelhof, ovitem v hlape konoplje, pred katerimi so naju s sestro skrbno držali proč. Z družino smo se nastanili v prizidku stare, propadajoče kmetije, natanko takšne kot na razglednici z napisom: »Dom Willema Barentsza«, čeprav se je ta znamenitost vmes porušila.

Kot vsi otroci sem v šoli pri pouku nizozemske zgodovine tudi sam poslušal zgodbe o Willemu Barentszu. Bil sem ponosen, da prihaja s Terschellinga, in da to vem. Doma sem imel sestavljanke s tisoč dvesto koščki risbe »Het Behouden Huys na Novi Zemlji«, kakršna je visela tudi v naši učilnici.

Nikoli se mi ni zdelo čudno, da smo se kot pomorski narod s takšnim ponosom hvalisali s svojim največjim pomorskim neuspehom. Ali katera druga dežela še krščuje svoje otroke v nacionalnem porazu?

Sprva, leta 1613, je Joost van den Vondel opeval prav norost Barentszovih poskusov, da bi preplul severni tečaj na poti v Azijo. Pisal je o »nespametnem ljudstvu, ki naravi navkljub zaman išče pot skozi led«. Vondlu se je zdel trmoglav, »tale Willem Barentszoon«, v svojem ledenem grobu na Novi Zemlji.

V Angliji je bil podobnega posmeha deležen sir Hugh Willoughby. S floto treh trgovskih ladij se je skozi arktični led poskušal prebiti na Kitajsko, a po besedah pesnika Johna Donnea njegov podvig ni prinesel drugega kot »zamrznjena severna odkritja«. V *Satiri III* iz leta 1590 se je Donne

norčeval iz usode Willoughbyja in njegove sedemdesetčlanske posadke z naslednjimi besedami:

and dar'st thou lay

Thee in ships' wooden sepulchres, a prey

in tam boš ležal

v krstah lesene ladje, plen

Willoughby ni bil le prvi, ampak tudi najbolj tragičen klatež po Arktiki. Komaj je zavil okrog Nordkappa, se je *captain general* znašel v vrtincu »besnega morja«, da ni več vedel, kje je, v gosti megli je plul proti jugu, vzhodu, severu in šele po dveh tednih zagledal kopno: pusto, brezbarvno kopensko gmoto, ki »je ni bilo na globusu«.

Neznano obalo je vrisal na 72 stopinj severne zemljepisne širine, a ker te »Willoughbyjeve dežele« ni nihče nikoli več našel, je kmalu izginila z zemljevida (tako kot pozneje legendarni »Cathay«, za katerega se je izkazalo, da ni ločen imperij, ampak samo drugo ime za Kitajsko).

Ko je bežal pred bližajočimi se ledenimi ploščami, je Willoughby končno dosegel rusko severno obalo, kjer so njegovi možje opazili medvede, severne jelene, lisice in rosomahe.

»As for people we could see none.« (Kar se tiče ljudi, jih nismo videli.)

Posadki dveh preostalih ladij, *Bona Esperanza* in *Bona Confidentia*, sta morali prezimiti v ustju reke nedaleč od današnjega Murmanska.

Po zadnjem vpisu v ladijski dnevnik so bili mornarji januarja 1554 še živi. »Haven of death« (Pristan smrti), je dopisala neznana roka. Ruski ribiči so ladji našli spomladi, odprli lopute in v njej odkrili sedemdeset trupel, zasušenih zmrznjenih mumij, zavitih v volnena oblačila, s katerimi so nameravali trgovati na Kitajskem. Med njimi so ležala zmrznjena trupla ladijskih psov.

Kaj so iz tega epskega neuspeha napravili angleški zgodovinarji? Peli so hvalnico vsemu, kar so dosegli: Richardu Chancellorju, krmarju tretje ladje, je pri Nordkappu uspelo obdržati smer, izkrcal se je pri današnjem ArhangelSKU in domov pripeljal trgovinski sporazum z Rusi carja Ivana Groznega.

In kaj so iz tragične smrti Willema Barentsza na Novi Zemlji napravili Nizozemci? V svojih pesmih so prečrtali izraz »napuh« in ga nadomestili z besedo »junaštvo«. Več kot dve stoletji po Vondlu je Hendrik Tollens iz Rotterdama leta 1819 zapisal: »Ni pomemben dosežek, že sam cilj šteje.«

Po stoletjih pozabe Barentsza razglasijo za mučenca. Mar ni utelešal miselnosti Nizozemske vzhodnoindijske družbe, še preden so jo ustanovili?

Vodja posadke *Witte Swaen* postane zgled poguma, podjetnosti in drznosti, vzor prerojenemu narodu, ki se pravkar izvija izpod Napoleonovega jarma. Recitatorji se na pamet učijo Tollensove hvalnice – 718 rimanih verzov. V *Prizoru prezimovanja* Barentsz umre kot pobožen mož.

»Tedaj zbere poslednje moči in moli s solznimi očmi /
Tam leži njihov glavar! Njegove mrzle ustnice molčé!«

Na lepem se vsi lotijo razlag in predelav ladijskega dnevnika Gerrita de Veerja; Nizozemci si privoščijo knjižnico, polno »prezimne literature«. Brodolomci iz »Behouden Huys« postanejo heroji. Zdaj je osrednji junak brivec Hans Vos, ki je bil tudi kirurg, drugič brezimni mornarček, o katerem Gerrit de Veer piše, kako hitro spleza na jambor, kadar se na krov povzpne severni medved. Na pragu dvajsetega stoletja se slednji preobrazi v dekle. Ta Jaantje, ki je na morju izgubila očeta, si ostriže dolge lase, se zakrinka v mornarja in gre na *Witte Swaen* ribat palubo.

Replika kolibe na Novi Zemlji že deset let privablja množice v amsterdamsko Panoramagebouw. Navdihujoča knjiga za mladino z naslovom *Heroji Nove Zemlje* iz leta 1947 takoj po drugi svetovni vojni poziva bralce, naj zavihajo rokave. »Mladina današnjega dne! Prispevajte k novi slavi naše dežele! Za gloriojo Holandije!«

Še pol stoletja pozneje, leta 1996, Barentszova podoba krasi kovanec za pet evrov, zbirateljski predmet, s pomočjo katerega naj bi se Nizozemci lažje privadili novi valuti. 3D film *Nova Zembla* so morali še posneti. V »epu o moškosti« iz leta 2011 je zaigrala tudi Doutzen Kroes – ne nujno superjunakinja, a vsekakor vrhunska manekenka.

Medtem so v pristanišču v Harlingnu navdušenci izdelali orjaško repliko ladje *Witte Swaen* – s petindvajset metrov dolgim jamborom iz ardenske duglazije. Mornarji na krovu, oblečeni v oprave iz tistih časov, želijo obpluti Sibirijo vse do Kitajske, zdaj jo lahko. Njihova replika je bila dokončana leta 2023 in leta 2024 dobila dovoljenje za plovbo.

Ampak ja, Putin.

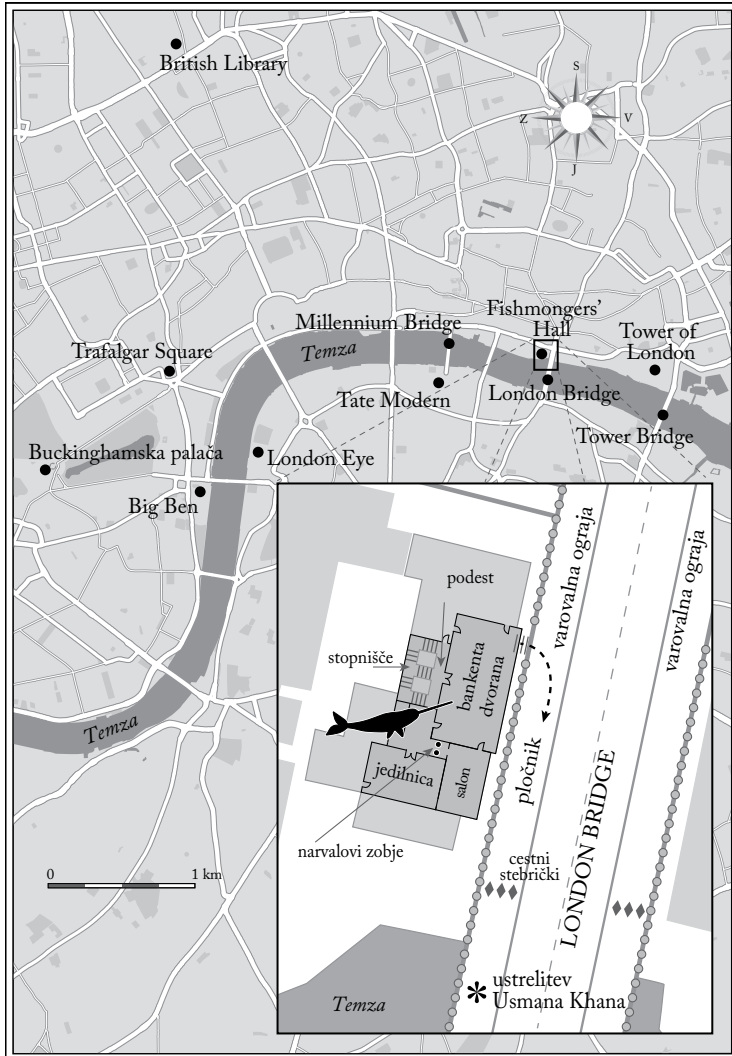
Že Tolstoj je rekel, da je vsaka tragična zgodba tragična po svoje. Tragedija se pusti opevati bolje kot zmagoslavje, vsakič na svoj način. Moji junaki niso raziskovalci Severnega morja iz 16. stoletja. Tem dovolim, da se po straneh potikajo kot klateži. Na glavni oder postavim živali, s katerimi so se neposredno ali posredno srečali na poti.

Po sledih Willema Barentsza sem se odpravil za njimi in jih dvignil iz njihovega tajajočega se sveta:

narvala/samoroga,
leminga,
jeguljo,
grivasto gos,
severnega medveda,
severnega jelena
in kraljevo rakovico.

Vseh sedem se v povorki zvrsti v mojem bestiariju.

1

Narval/Samorog

(*Manodon monoceros*)

Narval – iz arktičnih morij; sorodnik delfinov. Pri samcu se se-kalec v zgornji čeljusti razvije v dolg, raven, spiralast rog, ki raste skozi zgornjo ustnico in doseže dolžino tudi do dva metra in pol.

Veliki ilustrirani živalski atlas revije Reader's Digest

1

Na parketu banketne dvorane Fishmongers' Hall se zlahka zavrti tristo plesnih parov. Maja 1953 so med pripravami na kraljevi ples ob kronanju Elizabete II. inženirji preverili nosilnost konstrukcije drugega nadstropja. Ob zrcalni zadnji steni se lesketa orjaški koncertni klavir Steinway; štiri veličastna okna ponujajo razgled na Temzo.

V petek 29. novembra 2019 tukaj ne bodo plesali. Tistega jutra bo na parketu kot v kakem kabaretu razvrščenih dvanajst okroglih miz: praznovali bodo peto obletnico posebnega